

Bułgaria i Bułgar jako kategoria badań językowo-kulturowych¹

Słowa kluczowe: etnolingwistyka, językowo-kulturowy obraz Bułgarii, stereotyp etniczny, heterostereotyp Bułgara, wartościowanie.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.99.1.4>

1. Wprowadzenie

W niniejszym szkicu przyjmuję jednoznacznie, że takie klasy znaczeniowe, jak *Bułgaria* i *Bułgar* mogą stanowić kategorię badań językowo-kulturowych. Oznacza to, że lingwista – dysponując określoną bazą źródeł (tak encyklopedycznych, leksykograficznych, ankietowych, jak i tekstowych) – może w toku określonego postępowania badawczego wyabstrahować modele kognitywno-aksjologiczne zarówno danego państwa, jak i narodu. Jak już dziś powszechnie wiadomo, w celu rekonstrukcji językowo-kulturowych sposobów obrazowania wybranych fragmentów rzeczywistości pozajęzykowej wykorzystuje się głównie założenia teoretyczno-metodologiczne lingwistyki kulturowej, zwłaszcza koncepcję językowego obrazu świata wraz z istotnymi, konstytuującymi ją elementami, to jest stereotypem oraz wartościowaniem. Przydatne są też niewątpliwie osiągnięcia semantyki strukturalistycznej z teorią i metodyką pól leksykalnych i semantycznych oraz świadomość interdyscyplinarnego ujęcia przedmiotu badań w kontekście uwarunkowań na przykład historycznych, politycznych, geograficzno-terytorialnych, osiągnięć cywilizacyjnych, społeczno-kulturowych państw i narodów.

W środowisku lingwistycznym poglądy na temat koncepcji językowego obrazu świata, interdyscyplinarnego rozumienia stereotypu², jego funkcji bądź rodzajów³ czy relacji rzeczywistość – poznanie – język – kultura (zob. Smółkowa 2001: 99) są na ogół dobrze znane i cytowane w licznych pracach, zwłaszcza etnolingwistycznych, zatem ich powtarzanie wydaje się zbędne. Ze względu na meritum niniejszego szkicu nie można jednak nie wspomnieć

* malzak@ukw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-7504-7263

1 Niniejszy artykuł stanowi zmodyfikowaną i rozbudowaną wersję szkicu *Bułgaria i Bułgarzy w oczach Polaków*, oddanego do druku w tomie po XIII Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Procesy społeczne i ich odzwierciedlenie w języku*, która odbyła się w Sofii i w Płowdiwie w dniach 19–21 października 2017 r.

2 Dla językoznawców szczególnie cenne są dyskusje toczące się w latach 90. XX w. na temat teorii i metodologii stereotypu jako przedmiotu lingwistyki, których efekty utrwalono m.in. w dwunastym tomie serii *Język a kultura* (Anusiewicz, Bartmiński (red.) 1998).

3 W opartym na badaniach socjologów lingwistycznym rozumieniu stereotypu Uta M. Quasthoff (1998: 11–30) pisze na temat jego funkcji kognitywnej, emocjonalnej czy społecznej; lingwiści (np. Chlebeda 1998: 31–41) zwracają też uwagę na rodzaje stereotypów, tj. stereotyp lingwalny, mentalny, lingwementalny.

o inspirującym stanowisku Jerzego Bartmińskiego i lubelskiej szkoły etnokognitywistycznej, dzięki któremu wąskie rozumienie stereotypu jako synonimu negatywnego sądu o ludziach rozszerzono na „językowo-kulturowe wyobrażenia «ludzi i rzeczy», także sytuacji i zachowań, wyobrażenie motywowane podwójnie: obiektywnymi właściwościami przedmiotów oraz czynnikami subiektywnymi (psychospołecznymi)” (Bartmiński 1998: 65). Tym samym przedmiotem empirycznych badań stereotypu jako elementu językowego obrazu świata (zob. też Bartmiński (red.) 1991) stały się zarówno stereotypy narodów, mieszkańców regionów, zawodów, ról rodzinnych, jak i językowe obrazy różnorodnych wycinków otaczającej człowieka rzeczywistości, między innymi roślin, zwierząt, kosmosu, stereotypy ideologiczne – używając słów J. Bartmińskiego (1998: 65): „obraz całego oswajanego przez człowieka świata, budowany z postawy poznawczej, ale zawierający także elementy ocen i wartości”.

Szeroko sformułowany zakres badań etnolingwistycznych pozwala na przyznanie istotnego miejsca w językowym obrazie świata takim fragmentom rzeczywistości pozajęzykowej, jak państwo i naród. Definicje słownikowe wyrazu *państwo* oparte są na kilku kategoriach znaczeniowych, takich jak między innymi społeczność, terytorium, granice, organizacja polityczna, gospodarcza, ekonomiczna, suwerenność, niepodległość, rząd⁴. Jeśli idzie o słowo *naród*, konstytuują je zwłaszcza takie elementy znaczeniowe, jak: trwałość, wspólnota ludzi, wspólnota świadomości narodowej, języka, historii, kultury, gospodarki i polityki⁵. Te ujęte w sposób uogólniony cechy definicyjne państwa oraz narodu podlegają, co oczywiste, konkretyzacji zarówno w stosunku do określonych państw (np. państwo polskie, Polska), jak i narodów (np. naród polski, Polacy). Można zatem przez pryzmat języka rekonstruować obraz państwa w ogóle lub obraz konkretnego państwa, tak samo też można rekonstruować językowy obraz narodu w ogóle lub danego narodu, czyli stereotyp etniczny. Językowo-kulturowe obrazowanie danego państwa czy narodu w istotny sposób warunkuje przyjęty punkt widzenia, to jest wyobrażenie o własnym państwie i jego obywatelach (autostereotyp) lub wyobrażenie o obcym państwie i jego obywatelach (czyli heterostereotyp), nadto fakty różnorodnej natury, między innymi geograficznej, historycznej, politycznej, kulturalnej. Interdyscyplinarne wyniki badań nie należą już do rzadkości, obejmują tak autostereotypy, przykładowo autocharakterystykę Polaków (np. Panasiuk, Bartmiński 1993: 380), jak i stereotypy innych narodowości (np. Niemców, Rosjan, Francuzów – zob. np. Bartmiński 1994, 1995; Kapiszewski 1978). Wśród tych ostatnich Jolanta Panasiuk i Jerzy Bartmiński (1993: 380) zwracają uwagę na stereotypy o długiej tradycji i przez to też silnie zleksykalizowane, na przykład stereotyp Żyda. Nawet jednak stereotypy silnie utrwalone i zleksykalizowane okazują się w ujęciu chronologicznym i pokoleniowym dynamiczne nie tylko w aspekcie treściowym, ale też aksjologicznym. Badania tego typu warto zatem aktualizować i kontynuować, w polu badawczym umieszczając fragmenty rzeczywistości pozajęzykowej nieopisane, analizą obejmując państwa i narody niestanowiące

4 Por. np. *państwo* 1. „zorganizowana politycznie, gospodarczo, ekonomicznie itp. suwerenna społeczność zamieszkująca określone granicami terytorium, mająca niepodległą formę rządów; forma organizacji politycznej tego społeczeństwa” (PSWP, t. 27: 346).

5 Por. np. *naród* 1. „trwała wspólnota ludzi utworzona historycznie, wyróżniająca się wspólną świadomością narodową; zbiorowość ludzi mówiąca tym samym językiem, mająca tę samą historię, kulturę oraz wspólną gospodarkę i politykę” (PSWP, t. 23: 9).

dotąd przedmiotu interdyscyplinarnego oglądu lub rzadko będące przedmiotem badań lingwo-kulturowych⁶. Określony niedosyt można z pewnością odczuwać w zakresie językowo-kulturowych wyników badań nad kategorią znaczeniową *Bułgaria* i *Bułgar*, choć dotychczasowe dociekania etnolingwistyczne (por. np. Niewiara 2000: 73–73; Wrocławski 2008: 311–320; Sotirov 2008: 321–332; Tyrpa 2011) czy prace historyczne (por. np. Malinowski 2011: 159–166; Mančev 1998: 15–25; Wierzbicka 1980: 27–52) dają czytelnikowi pewne wyobrażenie na temat Bułgarii i Bułgarów⁷.

2. Cel szkicu i materiał badawczy

Ogólnie dotąd nakreślone tło rozważań pozwala w tym miejscu na sprecyzowanie celu artykułu. Traktując *Bułgarię* i *Bułgara* jako kategorię badań lingwo-kulturowych, podejmuje się próbę rekonstrukcji tych treści (klas) znaczeniowych, które składają się na językowy obraz Bułgarii oraz stereotyp Bułgara. Jest to jednak rekonstrukcja w świadomy sposób ograniczona, której efektem są następujące modele⁸: wyabstrahowany model systemowy państwa i narodu oraz wyabstrahowany model ankietowy (świadomościowy) państwa i narodu, który w istotny sposób wypełniony jest treściami wartościującymi, stąd w części badawczej rekonstruuje się łącznie wyabstrahowany model ankietowo-aksjologiczny państwa i narodu. Poza zakresem badań pozostają zatem wyabstrahowany model tekstowy państwa i narodu (czyli w praktyce opisu wyabstrahowany model tekstowo-aksjologiczny państwa i narodu), o którym wzmiankuję w zakończeniu, oraz analizy ilościowe (tak szczegółowe dane liczbowe, jak i procentowe)⁹ zgromadzonego materiału badawczego. Ograniczenie do jakościowego aspektu badań nie wyklucza jednak całkowicie możliwości formułowania pewnych ogólnych spostrzeżeń na temat treści dominujących, w określonym też stopniu ustabilizowanych w danej kategorii znaczeniowej.

Zgodnie z celem badań źródłem materiału są, po pierwsze, dane językowe zawarte w wybranych jedynie przykładowo polskich opracowaniach leksykograficznych, po drugie zaś, swobodne (nieograniczone ani gatunkowo, ani stylowo) wypowiedzi pisane ponad stu młodych Polaków (reprezentujących środowisko młodzieży studenckiej¹⁰) na temat skojarzeń wywo-

6 Wcześniejsze moje badania poświęciłam nieistniejącej współcześnie państwowości, także na Bałkanach, tj. Jugosławii i Jugosłowianom (zob. Święcicka 2015: 483–493).

7 Na marginesie warto odnotować, że badania etnolingwistyczne obejmują również rekonstruowanie określonych wartości, np. domu, pracy i honoru na materiale języka bułgarskiego (por. Bartmiński (red.) 2015, 2016, 2017).

8 W niniejszym szkicu, choć odwołuję się do koncepcji lubelskiej szkoły etnolingwistycznej, nie przyjmuję jej w sposób odtwórczy. Stąd propozycja modyfikacji, próba wyabstrahowania modeli na podstawie treści zawartych w wypowiedziach studentów, w potocznym rozumieniu wskazanych kategorii znaczeniowych. Rzecz jasna w określonym zakresie można tu mówić o fasetach czy definicjach kognitywnych, zastosowanych m.in. w *Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* (zob. Bartmiński 2015: 7–13).

9 Analizom statystycznym (zob. Bartmiński (red.) 2006; Bartmiński 2014: 279–308) jako cennemu dopełnieniu uzyskanych danych jakościowych na pewno warto poświęcić osobny szkic.

10 Autorami wypowiedzi, poddanych językowo-kulturowej analizie, są studenci różnych kierunków studiów humanistycznych (tj. filologii polskiej, kulturoznawstwa, humanistyki 2.0) oraz społecznych (tj. logopedii, dziennikarstwa i komunikacji społecznej) Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Materiał gromadzono w roku akademickim 2016/2017 w sytuacji komunikacyjnej zajęć (ćwiczenia lub wykłady), w obecności osoby je prowadzącej. W ujęciu pokoleniowym realizuje się zatem cecha młodego respondenta (Polaka), w aspekcie chronologicznym zaś cecha aktualności materiału badawczego.

łanych podanymi słowami kluczowymi, to jest *Bułgaria* i *Bułgar*. Tak dobrany materiał językowy umożliwia porównanie utrwalonego w danych systemowych wybranego wycinka rzeczywistości z jego ankietowymi realizacjami, z pewnością, jak można założyć, wypełnionymi dodatkowymi kategoriami znaczeniowymi i niepozbawionymi elementów wartościowania. Jako że przedmiotem analizy są dane słownikowe autorstwa polskich leksykografów oraz sądy Polaków o innym państwie i jego obywatelach, cały materiał językowy spełnia kryterium rekonstrukcji heterostereotypu.

3. Wyobrażenie o Bułgarii i Bułgarach – rekonesans literatury przedmiotu

Wyobrażenie o danym państwie i narodzie kształtują opinie zawarte tak w ich autostereotypie, jak i w heterostereotypie. Autostereotyp utrwała zasadniczo pozytywne widzenie swoich. Tak też jest w wypadku Bułgarów. Krystian Mančev (1998: 17) wymienia potwierdzony w różnych tekstach bułgarskich bogaty rejestr pozytywnych cech Bułgara (pracowitość, gościnność, życzliwość, umiłowanie wolności, duma narodowa, odwaga, zamiłowanie do nauki, ciekawość świata, uczciwość, skromność itp.) oraz sposób dodatniego wartościowania przez niego Bułgarii jako kraju o bogatej historii, kraju wielkich carów i patriarchów, zasłużonego dla rozwoju światowej cywilizacji i kultury, prowadzącego wyłącznie sprawiedliwe wojny o wyzwolenie narodowe i zjednoczenie narodu bułgarskiego. W wizerunku własnym Bułgarzy dostrzegają pewne cechy niekoniecznie pożądane, takie chociażby jak ugodowość – K. Mančev (1998: 17) przywołuje przysłowia typu: „Schylonej głowy miecz nie utnie” czy „Spokojna matula, jeśli synek uciekł” – czy zbyt ni podziw dla zagranicy, co nie ma większego znaczenia dla i tak wysokiej oceny samych siebie. Zalety Bułgara podaje się zwykle w zestawieniu z negatywnym obrazem Turcji i Turków – leniwych, brudnych, ordynarnych, apatycznych, przesądnych, okrutnych, niewykształconych itp.¹¹

Jeśli idzie o heterostereotyp Bułgara, to – jak łatwo się domyślić – uwagę badaczy zajmują głównie obrazy ukształtowane w relacjach sąsiedzkich na Bałkanach. I tak na przykład potwierdza się, że na tle historycznych i religijnych uwarunkowań Bułgar w oczach Turków to gjaur, buntownik, nicpoń i włóczyki (zob. Mančev 1998: 17). Z kolei historycznie zmienne relacje Bułgarii i Macedonii decydują – w opinii Krzysztofa Wrocławskiego (2008: 311–320) – o takiej też zmienności wizerunku Bułgarów budowanego przez Macedończyków: od „braci we wspólnej niedoli – pod okupacją turecką”, przez naród pozytywnie oceniany na tle Serbów, do negatywnie postrzeganego okupanta (wroga, obcego) po 1941 roku.

Na kształtowanie się określonego wizerunku Bułgarii i Bułgara z perspektywy polskiej niewątpliwym wpływ ma historia kontaktów, relacji między obydwoma państwami i ich obywatelami oraz wiedza na temat kraju przekazywana w zróżnicowanych gatunkowo typach wypowiedzi pisanych, zarówno przez autorów polskich, jak i tłumaczonych bułgarskich. Andrzej

11 Przywołane negatywne, stereotypowe widzenie Turków ewoluuje w czasie. Badania Petara Sotirova (2008: 321–332) prowadzone na materiale bułgarskich forów internetowych dowodzą zmienności utrwalonego ujemnego obrazu Turka, który – ku zaskoczeniu samych internautów – jest oceniany pozytywnie. Przy okazji można dodać, że na bułgarskich forach internetowych najbardziej zróżnicowany jest obraz Macedończyków, wyrażiszcie negatywne lub pozytywne oceny budzą Serbia i Serbowie, z kolei jednoznacznie negatywny jest obraz Grecji i Greków, a najmniej uwagi i ocen poświęca się Rumunii.

Malinowski (2011: 159–166) w szkicu poświęconym udziałowi Bułgarów w wojnie bałkańskiej widzianemu oczami polskiego żołnierza Józefa Lipkowskiego w kontaktach polsko-bułgarskich wyróżnia: (1) czas panowania króla Władysława III i jego udział w bitwie pod Warną w 1444 roku, (2) czas imperium osmańskiego naznaczony podróżami wysłanników królów polskich do Stambułu oraz (3) okres od połowy XIX wieku – rozwoju kontaktów z wyraźniejszym upowszechnianiem informacji na temat kraju. Zarazem jednak autor (zob. Malinowski 2011: 159) podkreśla skromność badań na ten temat (por. „Bez większej pomyłki można by stwierdzić, że obecna literatura tylko w ułamkowym procencie odsłania przed czytelnikiem procesy zachodzące w przeszłości i terażniejszości, nie tylko w samej Bułgarii, ale przede wszystkim na całym Płw. Bałkańskim”) i postuluje konieczność ich prowadzenia. Z pewnością stosunki polsko-bułgarskie w jakiś szczególny sposób nie są komplikowane przez wydarzenia historyczne, choć – jak pisze A. Malinowski (2011: 160) – w kontekście zwłaszcza wojny rosyjsko-tureckiej (1877–1878) „Wkład Polaków w rozwój wydarzeń na ziemiach bułgarskich nie jest jednoznacznie i do końca określony”. Autor (zob. Malinowski 2011: 161) dodaje też: „Dla historii stosunków polsko-bułgarskich ważne jest, że Bułgaria była jednym z pierwszych państw, które uznały rodzącą się państwowość polską i nawiązały z nią stosunki dyplomatyczne” oraz „W okresie wojen bałkańskich (1912–1913) polscy ochotnicy wsparli naród bułgarski w walce z Turkami. Walczyli na polach I wojny bałkańskiej, również jako dowódcy”.

Pewne, nikłe jednak, wyobrażenie o Bułgarii i Bułgarach zawarte jest już – jak dowodzą badania Aleksandry Niewiary (2000: 72–73) – w pamiętnikach i dziennikach pisanych od XVI do XIX wieku. W ówczesnej potocznej świadomości Polaka szlachcica Bułgar funkcjonuje w trzech wyróżnionych przez badaczkę aspektach: psychicznym – jako człowiek z cechami typowymi dla ludzi Wschodu (np. ze skłonnością do rozboju), politycznym – podległy Turcji, pozostający w konflikcie z innymi podległymi jej narodami (np. Grekami) oraz religijnym – związany z Kościołem wschodnim, a przez to z Rosją.

Z kolei w polskich tekstach gwarowych Bułgarzy wzmiankowani są tylko raz – w pieśni na temat odsieczy wiedeńskiej, w której pojawia się nazwa *Bulgary*, to jest Bułgaria (zob. Tyrpa 2011: 144). Na sporządzonej przez Annę Tyrpę (2011: 280) liście frekwencyjnej 65 nacji poświadczonych w gwarach zajmują oni pozycję 63 z frekwencją równą 1, można zatem sądzić, że związki chłopów polskich z Bułgarami nie były częste.

Od połowy XIX wieku – jak już zasygnalizowano – nastąpił wyraźny przyrost publikacji poświęconych Bułgarii i jej mieszkańcom. Opracowania o różnym charakterze (m.in. publicystyczne, popularnonaukowe) ukazujące się od drugiej połowy XIX wieku oraz w dwudziestoleciu międzywojennym stanowią przedmiot rozważań w szkicu Katarzyny Wierzbickiej (1980: 27–52), dotyczącym stereotypu Bułgara w Polsce w końcu XIX i w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku. Wprawdzie nie sposób w tym miejscu w pełni zreferować wyniki badań historycznych nad wskazanym stereotypem, ale warto zwrócić uwagę na wybrane jego aspekty, istotne dla prezentowanych dalej wyników badań własnych.

W pracach wydanych do I wojny światowej – jak dowodzi badaczka – autorzy podkreślają wpływ obcowania z cywilizacją i kulturą turecką oraz grecką na kształtowanie się cech

osobowościowych Bułgarów. Powszechnie dają oni wyraz przekonaniu, że naród w niewoli tracił takie cechy, jak: „otwartość, odwaga, waleczność połączona z niebaczością, rozrzutność, a stawał się potulny, lękliwy, nieufny, podejrzliwy, spokojny, zamknięty w sobie” (por. Wierzbicka 1980: 32), inaczej mówiąc – tracił cechy charakterystyczne dla natury słowiańskiej, nabywając wiele rysów odmiennych¹². Zasadniczo w większości prac utrwała się zatem wizerunek Bułgara jako człowieka Wschodu, z nazwy tylko Słowianina.

W repertuarze przypisywanych mu cech, poza już wymienionymi, znajdują się też takie jak: spryt, upór, podstępna skrytość, cierpliwość, skłonność do kontemplacji, tolerancja religijna, zaciętość natury, zamiłowanie do szkoły, do czytania i piśmiennictwa. Według autorów konsekwencją niewoli tureckiej jest również wyraźne dążenie do dobrobytu i związane z tym pracowitość, oszczędność oraz zapobiegliwość. Nie bez znaczenia dla budowania wyobrażenia o narodzie bułgarskim – według K. Wierzbickiej (1980: 51) – są też powtarzane w opracowaniach dane na temat niskiego poziomu cywilizacyjnego, dorobku w sferze literatury, kultury, zacołowania gospodarczego itp. Z kolei w dwudziestoleciu międzywojennym, choć nie eksponowano już tak myślenia o narodzie bułgarskim jako o narodzie w dużym stopniu orientalnym, zdaniem badaczki „polski stereotyp Bułgara [...] budowany był mimo wszystko na kanwie orientalnej egzotyki”¹³. Utrwalano ponadto przekonanie o „pewnej niższości kulturowej Bułgarów, biorącej się z innej niż w Polsce socjogenezy warstw kulturotwórczych”¹⁴.

Z punktu widzenia niniejszego szkicu istotna jest konkluzja K. Wierzbickiej (1980: 52). W stereotypie Bułgarów obecny jest aspekt nie tyle ich obcości, ile odmienności. Historia, pozbawiona konfliktowania się narodów, warunkuje stereotyp „słabo zabarwiony emocjonalnie”. „Jeśli zaś był on lekko nacechowany rezerwą, to polegającą wyłącznie na preferowaniu cech własnych, rodzimych, a nie na negatywnej ocenie cech bułgarskich” – dodaje badaczka¹⁵.

4. Językowo-kulturowa interpretacja wyników badań

4.1. Model systemowy

Rekonstrukcję językowego obrazu Bułgarii i Bułgara należy rozpocząć od analizy materiału słownikowego, który nie tylko utrwała typowe połączenia wyrazowe, ale wskazuje też na

12 W tym miejscu K. Wierzbicka (1980: 32) przywołuje cytata ze *Spółczesnej Bułgarii* Jana Grzegorzewskiego (Kraków 1883, s. 78–79): „Znam dwa narody słowiańskie, które w ciągu wieków pozbyły się cnót i przywar słowiańskich, a nabrały zalet i wad obcych Słowianom – [...] oba mimo to rwące się namiętnie do życia słowiańskiego i bojujące zarówno w imię idei słowiańskich”.

13 K. Wierzbicka (1980: 51) cytuje fragment z 1928 roku z „Ruchu Słowiańskiego” (zob. *Nasze cele i nasze dążenia*, „Ruch Słowiański” 1928, nr 1, s. 2): „Takie narody słowiańskie, jak Bułgarzy, Serbowie, Chorwaci, Słowacy, nie mówiąc już o Łużyczanach, stanowią dla nas dzisiaj rodzaj egzotyków, o których się ma mgliste wyobrażenia, niejednokrotnie zupełnie fałszywe”.

14 Na potwierdzenie autorka (zob. Wierzbicka 1980: 51) cytuje słowa Henryka J. Korybuta-Woronieckiego z „Przeglądu Powszechnego” (1938, t. 219, s. 293): „Kultura serbska i kultura bułgarska są kulturami na wskroś chłopskimi, a więc nie wyrobionymi i dość prymitywnymi. Takim jest przynajmniej nagminnie przekonanie o nich w Polsce”.

15 Zasadniczo negatywnego zabarwienia emocjonalnego pozbawiony jest także stereotyp Polaka wśród Bułgarów na stałe mieszkających w Polsce, na co wskazuje w swoich badaniach Katia Michajłowa (2007: 175–190). Według autorki taki obraz warunkują pozbawione konfliktów relacje między narodami, jest on jedynie efektem porównywania własnych cech Bułgarów, ich kultury, tradycji itp. z kulturą polską, swego „przeoglądania się” w odmiennych wartościach, wzorcach, tradycjach itp.

specyfikę morfologiczną danego pola wyrazowego. Pole leksykalno-semantyczne motywowane wyrazem *Bułgaria* nie pojawia się w *Słowniku współczesnego języka polskiego* (SWJP), obecne jest zaś w takich opracowaniach leksykograficznych, jak chociażby: *Słownik języka polskiego* (SJPSzym)¹⁶, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* (PSWP), *Uniwersalny słownik języka polskiego* (USJP), *Inny słownik języka polskiego* (ISJP)¹⁷. W dwóch ostatnich pozycjach we wskazanym polu leksykalnym sytuuje się kilkanaście wyrazów: przymiotnik *bułgarski*, rzeczowniki: *Bułgar*, *Bułgaria* (w USJP, ale też WSJP PAN), *Bułgarka*, *bułgarski2*, *bułgarszczyzna*, *bułgarysta*, *bułgarystka*, *bułgarystyka*, *bułgaryzacja* (tylko USJP) oraz czasowniki: *bułgaryzować*, *bułgaryzować się*¹⁸. Biorąc pod uwagę pochodność wyrazów, można odnotować nieskomplikowane przebiegające kierunki derywacji, to jest nazwa własna *Bułgaria* motywuje takie derywaty, jak: *bułgarski*, *Bułgar*, *bułgaryzować*. Z kolei wyraz bazowy *bułgarski* funduje wyrazy *bułgarski2*, *bułgarszczyzna*, *bułgarystyka*, od wyrazu *Bułgar* pochodzi nazwa żeńska – *Bułgarka*. Pochodna słowotwórczo *bułgarystyka* staje się podstawą słowotwórczą wyrazów: *bułgarystyczny* oraz *bułgarysta*, który motywuje nazwę żeńską – *bułgarystka*. Czasownik *bułgaryzować* funduje formacje *bułgaryzacja* oraz *bułgaryzować się*.

Istotną rolę, rzec można – konstytuującą wskazane pole wyrazowe, odgrywa zatem nazwa własna *Bułgaria*, której sposób realnoznaczeniowego definiowania polscy leksykografowie opierają na danych lokatywnych (geograficznych) oraz administracyjnych (stolica państwa) (por. „pochodząca z Bułgarii – państwa w południowo-wschodniej Europie, leżącego nad Morzem Czarnym, ze stolicą w Sofii”, PSWP, t. 6: 29; *Bułgaria* „państwo w Europie, we wschodniej części Półwyspu Bałkańskiego; urz. Republika Bułgarii”, USJP, t. 1: 348).

Semantyka przymiotnikowego określenia *bułgarski* obejmuje takie treści, jak: „pochodzi z Bułgarii, występuje w Bułgarii, jest związany z Bułgarią [...]” (PSWP, t. 6: 29), „Bułgarskie jest to, co dotyczy Bułgarii lub Bułgarów” (ISJP, t. 1: 137). Przymiotnik konstytuuje słownikowe kolokacje typu: *gospodarka bułgarska*, *bułgarska konstytucja*, *bułgarskie wina*, opatrzone kwalifikatorem specjalistycznym (językoznawczy) *język bułgarski* to jest:

język należący do południowej grupy języków słowiańskich, obok języka macedońskiego najdawniej zaświadczony (jako język starobułgarski, czyli staro-cerkiewno-słowiański); alfabet podobny do rosyjskiej graždanki; język ten wchodzi w skład bałkańskiej ligi językowej

oraz wyrażenie przyimkowe *po bułgarsku* (PSWP, t. 6: 29).

16 W tym reprezentowane przez trzy jednostki słownikowe, tj. *bułgarszczyzna*, *bułgarysta* i *bułgaryzować* (z kwalifikatorem: *rzad.*, czyli wyraz rzadko używany) (*Słownik języka polskiego 1978–1981*, t. 1: 217).

17 W słowniku odnotowuje się takie hasła, jak: *Bułgar*, *Bułgarka*, *bułgarski*, *po bułgarsku*, *2 bułgarski*, *bułgarysta*, *bułgarystka*, *bułgarystyka*, *bułgarystyczny* (ISJP, t. 1: 137).

18 Wśród wymienionych haseł są takie, które w USJP (t. 1: 348) zostają opatrzone określonymi kwalifikatorami stylistycznymi lub specjalistycznymi. Wyrazy *bułgarski* w użyciu rzeczownikowym, *bułgarszczyzna*, *bułgarysta* w znaczeniu ‘student lub absolwent bułgarystyki’ zostają zakwalifikowane do stylu potocznego. Kwalifikator *nauk.* pojawia się przy takich wyrazach, jak: *bułgarysta* w znaczeniu ‘specjalista w dziedzinie bułgarystyki’, *bułgarystyka* w znaczeniu ‘nauka o języku bułgarskim, historii i kulturze bułgarskiej’, a jako książkowe traktuje się wyrazy: *bułgaryzacja*, *bułgaryzować* oraz *bułgaryzować się*.

W analizowanym polu leksykalnym sytuują się nadto dwie nazwy własne: *Bułgar* i *Bułgarka*, które należą do nadrzędnej kategorii znaczeniowej: obywatel/obywatelka, mieszkaniec/mieszkanica, narodowość. Pozostałe wymienione formacje słowotwórcze, to jest:

- *bułgarski* (por. bez l. mn. „język bułgarski, język Bułgarów, czyli narodu zamieszkującego Bułgarię” – PSWP, t. 6: 29),
- *bułgarszczyzna* (por. bez l. mn. 1. „język bułgarski”; 2. „ogół cech charakterystycznych dla kultury i obyczajów bułgarskich” – PSWP, t. 6: 30),
- *bułgarysta* (1. „specjalista zajmujący się studiowaniem, badaniem języka, literatury i kultury bułgarskiej”; 2. „student bułgarystyki – kierunku studiów, na którym wykłada się wiedzę o języku, literaturze i kulturze bułgarskiej” – PSWP, t. 6: 30),
- *bułgarystka* (1. „specjalistka zajmująca się studiowaniem, badaniem języka, literatury i kultury bułgarskiej”; 2. „studentka bułgarystyki – kierunku studiów, na którym wykłada się wiedzę o języku, literaturze i kulturze bułgarskiej” – PSWP, t. 6: 30),
- *bułgarystyka* (1. bez l. mn. „nauka zajmująca się językiem, literaturą i kulturą bułgarską”; 2. „kierunek studiów, na którym wykłada się wiedzę o języku, literaturze i kulturze bułgarskiej” – PSWP, t. 6: 30),
- *bułgaryzacja* (książk. „poddawanie lub uleganie wpływom bułgarskim” – USJP, t. 1: 347),
- *bułgaryzować* („narzucać komuś język, kulturę, zwyczaje bułgarskie” – PSWP, t. 6: 30),
- *bułgaryzować się* („przyjmować jako własne język, kulturę i zwyczaje bułgarskie” – PSWP, t. 6: 31)

lokują się kolejno w hiperonimicznym polu znaczeniowym: język, kultura, obyczaje, specjalista, specjalistka, wykształcenie, nauka, filologia, dominacja, działanie.

Na podstawie danych słownikowych można więc stwierdzić, że w skład analizowanego pola wyrazowego wchodzi takie kategorie, jak: nazwa państwa, nazwa narodu, obywatela, mieszkańca, relacyjne określenie przynależności, język, kultura, obyczaje, nauka, filologia, specjalista, wykształcenie, czynności. Każdą z podanych kategorii znaczeniowych ilustrują przykładowe wypowiedzenia, w których wyrazy słownikowe użyte są w kontekstach pozwalających na rekonstrukcję treści istotnych, przynajmniej z punktu widzenia leksykografa polskiego, dla rozumienia interesujących nas kategorii państwa i narodowości.

Oto przykładowe słownikowe egzemplifikacje:

I. W kategorii PAŃSTWO

1. GEOGRAFIA, tj. „państwo w Europie, we wschodniej części Półwyspu Bałkańskiego” (USJP: 348), „państwo w Europie” (WSJP PAN).
2. JĘZYK, tj. status języka bułgarskiego – język słowiański grupy południowej, zredukowana fleksja, zwłaszcza rzeczownikowa, bałkańska liga językowa, zabytki piśmiennictwa, w Polsce jako przedmiot nauczania, np. „profesor Żiwkow, znany bułgarysta, prowadzić będzie wykład na temat: «Piśmiennictwo bułgarskie za czasów cara Symeona»” (PSWP, t. 6: 30), „Co tydzień uczestniczę w półtoragodzinnym lektoracie bułgarskiego” (PSWP, t. 6: 29), „Przed wyjazdem uczyła się bułgarskiego” (ISJP, t. 1: 137).
3. JĘZYK, KULTURA, LITERATURA, tj. jako obszar zainteresowań naukowych specjalistów, tu: rozwój i międzynarodowa pozycja bułgarystyki polskiej, współpraca naukowa,

np. „Konferencja naukowa, poświęcona literaturze bułgarskiego odrodzenia narodowego, przyciągnęła do Poznania wybitnych bułgarystów z całej Europy” (PSWP, t. 6: 30), przedmiot studiów w Polsce (*studiować bułgarystykę, student bułgarystyki, absolwent bułgarystyki, wykładać na bułgarystyce*), np. „Zazdroszczę bułgarystom – na trzecim roku wyjeżdżają na cały semestr na studia do Sofii” (PSWP, t. 6: 30), sfera dominacji lub stawiania oporu, np. „Mimo wzmózonych wysiłków władz komunistycznych mniejszość turecka bułgaryzowała się opornie” (PSWP, t. 6: 31); por. też POLITYKA.

4. GOSPODARKA, tj. transformacja, kryzys, światowej sławy producent oleju różanego, np. „Gospodarka bułgarska przeżywa obecnie kryzys wywołany przejściem od systemu zarządzania centralnego do zasad rządzących gospodarką wolnorynkową” (PSWP, t. 6: 29).
5. POLITYKA, tj. bułgarskie odrodzenie narodowe, stosunki narodowościowe, komunizm, np. „Na polecenie komunistycznych władz w Sofii bułgaryzowano mniejszość turecką zamieszkującą południe kraju” (PSWP, t. 6: 30).
6. PRZESTRZEŃ MIAST, wyraźnie ograniczona do Sofii i Płowdiwu, np. „Mój pierwszy pobyt wśród Bułgarów w Płowdiwie [...]” (PSWP, t. 6: 29), „wyjechali na letnie praktyki językowe do Sofii” (PSWP, t. 6: 30).

II. W kategorii NARÓD

1. STEREOTYP BUŁGARA, tj. otwartość i gościnność, np. „opowieści o otwartości i gościnności tego narodu, jakie słyszałem przed moim wyjazdem, nie były ani trochę przesadzone” (PSWP, t. 6: 29).

4.2. Model ankietowy (świadomościowo-aksjologiczny)

Na tle tak zrekonstruowanych sposobów obrazowania Bułgarii i Bułgara w świetle danych słownikowych spróbujmy zbudować teraz ankietowy (świadomościowy) obraz państwa i jego obywateli, utrwalony w wypowiedziach młodych Polaków. Od razu warto zaznaczyć, że respondenci starali się realizować postawione przed nimi zadanie badawcze, ale komunikowali również brak wiedzy, brak skojarzeń (np. „absolutnie nic mi się z Bułgarią i Bułgarami niestety nie kojarzy”¹⁹) lub opatrywali swoje skojarzenia modalnością prawdopodobieństwa (np. „Bułgaria kojarzy mi się chyba z krajem, który jest na granicy Europy i krajów Bliskiego Wschodu”, „chyba poza UE”, „raczej mało znany, aktywny, popularny”). Jeśli idzie o ankietowy obraz Bułgarii, to stanowi on, co oczywiste, określoną realizację systemu języka, co potwierdzają ewokowane hasłem *Bułgaria* słowa: *państwo, kraj* wraz z danymi lokatywnymi, obejmującymi położenie geograficzne, między innymi nazwę kontynentu, kierunek świata, dostęp do morza (np. *państwo znajdujące się w Europie, kraj na południu Europy, Bałkany, kraj nad morzem, kraj z morzem*), warunki klimatyczne (np. *ciepły kraj, słoneczny kraj*), wrażenia estetyczne (np. *piękny kraj, ładny, zielony kraj*), stolicę (*Stolicą jest Sofia*) czy barwy flagi (*zielono-biało-czerwona flaga*).

19 Wypowiedzi studentów podaję bez jakiegokolwiek korekty, zachowując ich oryginalny zapis zarówno ortograficzny, jak i interpunkcyjny.

Szczególnie reprezentatywne w zgromadzonym materiale asocjacji są jednak te, które zdecydowanie wykraczają poza dane konieczne do zrozumienia nazwy *Bułgaria* i brzmieniowym ofertą biur podróży (por. „Ciepły kraj, w którym warto choć raz spędzić wakacje”, „wakacyjny cel turystyczny”, „miejsce wakacyjnego wypoczynku”, „Bułgaria to bardzo piękny i słoneczny kraj”), sytuując się w polu znaczeniowym TURYSTYKA. Językowymi wykładnikami atrakcyjności Bułgarii jako kraju turystycznego stają się określenia należące do różnych podpól tematycznych. Za typowe ze względu na swoją powtarzalność można uznać między innymi takie kategorie, jak chociażby:

- czas wypoczynku i rozrywki, tj. *urlop, czas wolny, spokojne życie, wakacje, wczasy, obozy letnie, wycieczki, wycieczki z czasów PRL, podróż, lato, relaks, muzyka, taniec na plaży,*
- warunki klimatyczne i geograficzne, np. *słońce, piękna pogoda, cudowna pogoda, wysokie temperatury, ciepły klimat, woda, Morze Czarne, ciepły piasek, klify, piękne krajobrazy,*
- miejscowości turystyczne i baza turystyczna, tj. *Złote Piaski, Warna, Primorsko, małe miasteczka, posiada ładne plaże, piękne plaże, baseny, delfinarium, hotele,*
- kulinaria, np. *dobre jedzenie, bardzo dobre jedzenie, arbuzy, winogrono, wino, ryby, kolorowe drinki, bułgarskie słodczyce, egzotyczne owoce,*
- obyczaje, np. *muzyka ludowa, kraj z wieloma tradycjami,*
- walory architektoniczne i historyczne, np. *ciekawa architektura, stara architektura, Warna – miejsce, w którym poległ Warneńczyk w 1444 r.,*
- atuty ekonomiczne, tj. *tanio, tani alkohol.*

Pozytywne wartościowanie dominuje w sposób wyrazisty nad pojawiającymi się z rzadka wypowiedziami negatywnie oceniającymi (np. kulinaria: *niedobre jedzenie, tłuste jedzenie*).

Poza dominującym modelem skojarzeniowym BUŁGARIA TO TURYSTYKA w polu znaczeniowym pojawia się jeszcze kilka kategorii obejmujących ustrój polityczny (np. *komunizm, państwo bloku wschodniego, demokracja*), religię (tj. *prawosławie*), status ekonomiczny (np. *bieda, trudna sytuacja materialna, próba szukania lepszej pracy*), język (np. *język bułgarski zalicza się do ligi języków bałkańskich, słowiański język, mają język podobny do naszego, ale inny alfabet, specyficzny język*), sport (np. *kluby piłkarskie jak Lewski Sofia, gospodarze Ligi Światowej w siatkówce*), wydarzenia muzyczne (tj. *konkurs Eurowizja*) czy handel (np. *bazary z pamiątkami, podróbki na straganach*) i ogrodnictwo (tj. *Słynie z róż*).

Materiał badawczy pozwala także na zrekonstruowanie ankietowego obrazu Bułgara. Pojawiają się wprawdzie sformułowania typu: „Nie mam konkretnych skojarzeń na temat Bułgarów” lub nieprecyzyjne i zbyt ogólne skojarzenia (np. *muzułmanie, osoby obce kulturowo dla nas*), ale dominują wypowiedzi charakteryzujące się bogactwem asocjacji ewokowanych wyrazem hasłowym. Sam wyraz *Bułgar* jest na tyle przejrzysty strukturalnie, że bez większych problemów młodzież studencka buduje jego definicje realnoznaczeniowe, nieodbiegające zasadniczo od tych słownikowych (tj. *mieszkańcy Bułgarii, mieszkańcy państwa, obywatel/obywatela Bułgarii, osoby zamieszkujące Bułgarię*). W objaśnianiu znaczenia etnonimu studenci odwołują się do mechanizmu wskazywania na podobieństwo do innych nacji (np. *podobni do Węgrów, kojarzą mi się negatywnie z „cyganami”, którzy nie pracują, choć wiem, że to bardziej Rumuni*), języka i komunikacji językowej (np. *naród serdeczny z trudnym*

językiem, inaczej gestykują, np. *skinięcie głową oznacza nie, pokręcenie tak*), czasem też profesji (np. *sprzedawcy, piłkarze, siatkarze*).

Jedną z reprezentatywnych, nadrzędnych kategorii znaczeniowych stanowi pole EUROPEJCZYCY²⁰ – jak można sądzić wyróżniane przez młodzież jedynie na podstawie kryterium geograficznego. Z perspektywy polskiej podkreśla się nie tyle obcość kulturową, ile raczej specyfikę narodową (np. *odmienna kultura, lekko specyficzni, dziwni ludzie*). W materiale ankietowym brak jednak utrwalanego w opracowaniach analizowanych przez K. Wierzbicką (1980: 27–53) nazwania Bułgara *człowiekiem Wschodu*, choć nie pojawia się także określenie *Słowianin*. Pewne elementy charakterystyki narodu bułgarskiego wymieniane w publikacjach w końcu XIX wieku czy w pierwszych dekadach XX wieku są jednak na tyle stabilne, że powtarzają się we współczesnym materiale ankietowym (por. materiał egzemplifikacyjny np. z kategorii „wygląd zewnętrzny”).

Nakreślony dotąd model ankietowo-aksjologiczny Bułgara rozbudowują jeszcze inne kategorie znaczeniowe, spośród których warto chociażby przywołać:

1) cechy wyglądu zewnętrznego, budowy ciała, urody, stroju itp., np. *ciemna karnacja, ciemne włosy, czarne włosy, bruneci, ciemne oczy, wyraziste oczy, śniadzi mężczyźni, silni, uśmiech, umięśnieni, opaleni, piękne kobiety, wysocy, mężczy mężczyźni, są przystojni, kobiety bardzo wzorują się na idolach z teledysków, mają mocny makijaż i kuse stroje, ciekawe stroje, kobiety nie boją się kolorów na twarzy, brudni, brudasy;*

2) cechy charakteru, osobowość, ambiwalentnie wartościowane, np. z jednej strony *dobrzy ludzie, mili, sympatyczni ludzie, pracowici, rodzinni, z poczuciem humoru, radośni ludzie, energiczni, towarzyscy*, z drugiej zaś strony *lenistwo, flegmatyczność, dużo piją, nie są kulturalni, mało pracowici ludzie, amanci, podrywacze, agresywni, głośni, zła organizacja, lekki brak organizacji;*

3) stosunek do obcokrajowców, zasadniczo pozytywnie oceniany: *otwarcia na Polaków, wydają się być pozytywnie nastawieni do turystów, empatyczni, ludzie goszczący turystów, przyjazny naród, bardzo dobrze traktują obcokrajowców, gościnni, niezwykła gościnność i życzliwość, otwartość, uprzejmi, służący pomocą, choć zdarza się negatywne wartościowanie *nachalności, bezpośredniości*, np. *niebezpieczni, agresywni i skłonni do zaczepiania, niektórzy złodzieje i naciągacze;**

4) umiejętności językowe i komunikacyjne, np. *mówią w języku bułgarskim, niektórzy mówią nawet po polsku, łatwiej dogadać się po rosyjsku niż po angielsku, słaby angielski;*

5) status ekonomiczny, tj. *biedni, niezbyt bogaci, próba szukania lepszej pracy;*

6) sport i sportowcy, tj. *mają skoczek narciarskiego Vladimira Zagrafskiego, ale nie osiąga wybitnych pozycji czy sukcesów, Sokolov, Berbatov, Tonev, Aleksandrov, Stoichov, reprezentacja Bułgarii, solidna reprezentacja w siatkówce, myślę Bułgar – widzę piłkarza Dimitra Berbatova, piłka nożna.*

20 Zob. wyniki badań ankietowych (odpowieź na pytanie „Czy uważa się Pan za Europejczyka?”) przeprowadzonych w różnych krajach (Polska, Białoruś, Ukraina, Rosja, Czechy, Słowacja, Bułgaria, Niemcy, Francja, Hiszpania i Anglia) na tle ciągle jeszcze żywego – jak się wydaje – sporu okcydentalistów i słowianofilów, zamieszczone w szkicu Swietłany M. Prochorowej (1998: 238–244). Autorka zwraca uwagę, że określenie to „w największym stopniu podlega stereotypizacji w Bułgarii” (s. 244) oraz przywołuje wypowiedzi tych Bułgarów, którzy nie czują się Europejczykami, identyfikują się jako Azjaci, „nosiciele” tego, co jest dobre na Wschodzie (s. 240).

Z przywołanych przykładów jasno wynika, że wspólna dla obrazu słownikowego oraz ankietowego jest jedynie cecha otwartości i gościnności Bułgarów. Pozostałe wyróżnione klasy znaczeniowe w wyrazisty sposób rozbudowują słownikowy stereotyp narodu. Model ankietowo-aksjologiczny wypełniają takie kategorie znaczeniowe, jak chociażby: WYGLĄD ZEWNĘTRZNY, OSOBOWOŚĆ, RELACJE MIĘDZYLUDZKIE, JĘZYK, STATUS EKONOMICZNY, SPORT, SPORTOWCY. W modelu zasadniczo neutralne i pozytywne widzenie państwa i narodu dominuje nad ocenami negatywnymi.

5. Zakończenie

Lingwiści (zob. Bartmiński 1998: 67) zwracają uwagę na to, że baza materiałowa wykorzystana do rekonstrukcji językowego obrazu danego zjawiska w istotny sposób warunkuje ten obraz, „uboższy w przypadku systemu, bogatszy, gdy chodzi o teksty”. Ten ogólny mechanizm da się zauważyć z pewnością w obrazie Bułgarii i Bułgara zrekonstruowanym tak na bazie systemu języka, jak i autentycznych (dodajmy – więc potocznych, w jakimś zakresie uproszczonych, podporządkowanych postawie poznawczej) wypowiedzi młodych Polaków. Ankietowy obraz, co oczywiste, stanowi realizację systemu języka; choć wyraźnie osadzony na tej podstawie, poszerza, rozbudowuje analizowany obraz państwa i jego obywateli o dodatkowe kategorie semantyczne – czyli, jak wcześniej już zauważyła Krystyna Pisarkowa (1976), jest w nim „pewna nadwyżka znaczeniowa, jako tzw. konotacja emocjonalna”. W kategorii państwo treścią ustabilizowaną jest widzenie Bułgarii jako centrum turystyki z różnorodnymi jej atrybutami, z kolei w stereotypie Bułgara dominuje postrzeganie go przez pryzmat cech wyglądu czy charakteru jako człowieka Wschodu. W językowo-kulturowym obrazie świata młodych Polaków Bułgarię i Bułgara odbiera się zasadniczo w sposób neutralny, czemu służy także raczej neutralny repertuar środków językowo-stylistycznych. Jeśli pojawiają się elementy wartościowania, to przeważnie pozytywnego, choć nie brak też sądów ujemnych. Obraz kreują głównie oferty biur podróży, własne doświadczenia, czasem też teksty kultury (np. „Bułgar – bohater książki *Harry Potter i Czara Ognia*, Wiktor Krum”) i w bardzo ograniczonym zakresie podręcznikowa wiedza historyczna. Potwierdza się zatem konstatacja J. Panasiuk i J. Bartmińskiego (1993: 381), wedle których przewaga niechęci jest w stereotypowym wartościowaniu najbliższych sąsiadów (Niemców, Rosjan, Ukraińców, Czechów, z wyjątkiem – przynajmniej w języku ogólnopolskim – Litwinów i Słowaków), a sympatii do dalszych (Węgrów, Włochów, Francuzów, Amerykanów), i tym motywowany przez K. Wierzbicką (1980: 52) sposób postrzegania Bułgarii i Bułgarów w kategoriach odmienności, nie zaś obcości czy wrogości.

Zrekonstruowany zarówno słownikowy, jak i ankietowo-aksjologiczny model konceptualny Bułgarii i Bułgara, choć w szczegółach odmienny jakościowo, zawiera kategorie semantyczne reprezentatywne dla państwa i jego obywateli. Zdając sobie sprawę z rekonesansowego jedynie charakteru zaprezentowanych analiz językowo-kulturowych, sądzę, że mogą one stanowić punkt wyjścia do rekonstrukcji wskazanych kategorii znaczeniowych na bazie innych jeszcze i gatunkowo, i funkcjonalnie tekstów. Za celową uznaję zwłaszcza rekonstrukcję obrazu/obrazów Bułgarii i Bułgarów na materiale na przykład tekstów reprezentujących styl publicystyczny, artystyczny (teksty reportaży, powieści itd.), dyskurs naukowy czy podręcznikowy.

Ciekawe wyniki może również przynieść analiza językowo-kulturowa tekstów realizujących dyskurs turystyczny, na przykład licznych przewodników po Bułgarii. Użyteczne wydaje się także prowadzenie badań metodą asocjacji (na materiale np. specjalnie opracowanych kwestionariuszy) wśród kolejnych grup Polaków z uwzględnieniem parametrów socjologicznych (m.in. wieku, płci, środowiskowo-zawodowych). Z pewnością rozbudowana, zróżnicowana baza materiałowa umożliwi formułowanie stosownych zestawień czy weryfikowanie i aktualizowanie ankietowo-aksjologicznego oraz tekstowo-aksjologicznego modelu konceptualnego Bułgarii i Bułgarów.

Bibliografia

- Anusiewicz J., Bartmiński J. (red.) 1998: *Język a kultura*, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław.
- Bartmiński J. 1994: *Jak zmienia się stereotyp Niemca w Polsce*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 5, s. 81–101.
- Bartmiński J. 1995: *Nasi sąsiedzi w oczach studentów. Z badań nad stereotypami*, [w:] T. Walas (red.), *Narody i stereotypy*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków, s. 258–269.
- Bartmiński J. 1998: *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki*, [w:] J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.), *Język a kultura*, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław, s. 63–83.
- Bartmiński J. 2014: *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, [w:] I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (red.), *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, t. 3: *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 279–308.
- Bartmiński J. 2015: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1: *Dom*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 7–13.
- Bartmiński J. (red.) 1991: *Językowy obraz świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartmiński J. (red.) 2006: *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartmiński J. (red.) 2015: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1: *Dom*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartmiński J. (red.) 2016: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 3: *Praca*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartmiński J. (red.) 2017: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 5: *Honor*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Chlebda W. 1998: *Stereotyp jako jedność języka, myślenia i działania*, [w:] J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.), *Język a kultura*, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław, s. 31–41.
- ISJP: *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Kapiszewski A. 1978: *Stereotyp Amerykanów polskiego pochodzenia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Malinowski A. 2011: *Udział Bułgarów w wojnie bałkańskiej widziany oczami żołnierza polskiego na przykładzie Józefa Lipkowskiego*, „Słupskie Studia Historyczne”, nr 17, s. 159–166.
- Mančev K. 1998: *Rola stereotypów narodowych w historii narodów bałkańskich*, „Dzieje Najnowsze” XXX, przeł. H. Karpińska, s. 15–25.
- Michajłowa K. 2007: *Opozycja swój/obcy w kształtowaniu stereotypu Polaka wśród Bułgarów zamieszkujących w Polsce*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Etnolingwistyka*, t. 19, przeł. D. Najdenova, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 175–190.

- Niewiara A. 2000: *Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI–XIX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Panasiuk J., Bartmiński J. 1993: *Stereotypy językowe*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Wiedza o kulturze, Wrocław, s. 363–387.
- Pisarkowa K. 1976: *Konotacja semantyczna nazw narodowości*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 1, s. 5–26.
- Prochorowa S.M. 1998: *Stereotyp językowy Europejczyka w kontekście opozycji „swój – obcy”*, [w:] J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.), *Język a kultura*, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław, s. 238–245.
- PSWP: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, t. 1–50, Kurpisz, Poznań 1994–2005.
- Quasthoff U.M. 1998: *Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambivalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej*, [w:] J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.), *Język a kultura*, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław, s. 11–30.
- SJPSzym: *Słownik języka polskiego*, t. 1–3, red. M. Szymczak, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978–1981 (M. Bańko, M. Krajewska, E. Sobol, *Suplement*, wyd. 2 poprawione, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1993).
- Smółkowa T. 2001: *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków.
- Sotirov P. 2008: *Współczesny bułgarski obraz bałkańskich sąsiadów – między swoim a obcym (na materiale bułgarskich internetowych forów dyskusyjnych)*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Etnolingwistyka*, t. 20, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 321–332.
- SWJP: *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1–2, red. B. Dunaj, wyd. 2 poprawione i uzupełnione, Wilga, Warszawa 1998.
- Święcicka M. 2015: *Jugoslawija i Jugosloven u jezičko-kulturnoj slici sveta Poljaka*, [w:] M. Pavlović, A. Zaćmiński, D. Bondžić (urednici), *Jugoslovensko-poljski odnosi u XX veku. Zbornik radova*, Institut za Saveremenu Istoriju, Institut za Istoriju i Medunarodne Odnose, Beograd, s. 483–493.
- Tyrpa A. 2011: *Cudzoziemcy i obce kraje w dialektach polskich*, Lexis, Kraków.
- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Wierzbicka K. 1980: *Stereotyp Bułgara w Polsce w końcu XIX i w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” XVI, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, s. 27–53.
- Wrocławski K. 2008: *Bułgar – swój czy obcy? Proces przemian świadomości narodowej Macedończyków*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Etnolingwistyka*, t. 20, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 311–320.
- WSPJ PAN: *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki (online: <http://www.wsjp.pl/index.php?szukaj=Bu%C5%82garia&pwh=0>, dostęp: 1 czerwca 2018).

Summary

Bulgaria and the Bulgarian as a category of linguistic and cultural studies

Keywords: ethnolinguistics, linguistic and cultural picture of Bulgaria and Bulgarians, ethnic stereotype, heterostereotype, Bulgaria, valuation.

The purpose of the article is a linguistic and cultural reconstruction of various ways of depicting Bulgaria and Bulgarians. The author refers to the assumptions of the theory of cultural linguistics and methodology. The source of the linguistic material are dictionary data and actual speech samples of young Poles. As a result we received, based on different semantic categories and a fundamentally positive valuation, not only a depiction of a state but also a sublingually conditioned depiction of its citizens. Although the sketch is only a reconnaissance in its nature, it may be a starting point for a reconstruction of the indicated semantic categories on the basis of different texts, diversified generically and functionally.